

BESZÉLGETÉS SOPSITS ÁRPÁDDAL

Az idegek játéka

SCHUBERT GUSZTÁV

DOKUMENTUMFILM A KÁDÁR-KORI POLITIKAI PSZICHIÁTRIÁRÓL.

• *Dokumentumfilm ed elején elmondod, hogy Hajnóczy Péter 1978-as szociográfiája, Az elkülönítő volt az első megrázó találkozásod a témával. Milyen állapotban volt akkoriban a magyar elmegyógyászat?*

Mint „valósággal” nem ez volt az első találkozásom, mert számomra ez nem csak egy „téma”, hiszen intézetben nőttem fel, sok lelkileg sérült gyerek és nevelő között. De mint dokumentum-irodalom valóban az első komoly és gyomorszájón vágó találkozás volt. Az „elmegyógyászatról” tapasztalati ismereteim nem voltak, én csak 20 évvel később 1998-ban kerültem személyes kapcsolatba a pszichiátriával. Nem mondanám, hogy a problémáimat gyorsan és véglegesen sikerült orvosolni. Más betegek és orvosok elbeszéléseiből tudom, hogy a 70-es években, legalábbis Budapesten, már új, modernebb szelek fújtak, ami a pszichiátriát illeti. többféle terápiás módszert, eljárást használtak már egymás mellett, megjelentek a különböző művészeti terápiák, a modern gyógyszerek, és már nem az elektrosokk volt a leghatásosabb kezelési mód, a súlyos esetekben sem. Az ápolók is máshogy álltak a betegekhez. Ugyanez még nem volt elmondható a vidéki pszichiátriákról. De hangsúlyozom, hogy személyes tapasztalataim a 70-es évekről nincsenek, ezért is hathatott rám olyan elementáris erővel Hajnóczy szociográfiája.

• *Az idegek játéka két hősről mit kell tudnunk? Hogyan tette tönkre őket a politikai célokra felhasznált pszichiátria?*

Először is azzal kezdeném, hogy három hősrünk van az eredeti, hosszabb verziójú filmben, ami 81 perces, de a Hír TV az 52 perces rövidített változatot adta le, ezért a már nem élő szereplőről szóló részt – Medve András körzeti

orvosét – sajnos ki kellett vennünk az anyagból. Mert minden televíziónál a legfontosabb, a „legszentebb” ugye a műsoridő..., és hogy ne kelljen visszafizetni a megítélt támogatást, belementünk, mert bizony adáskötelesek vagyunk.

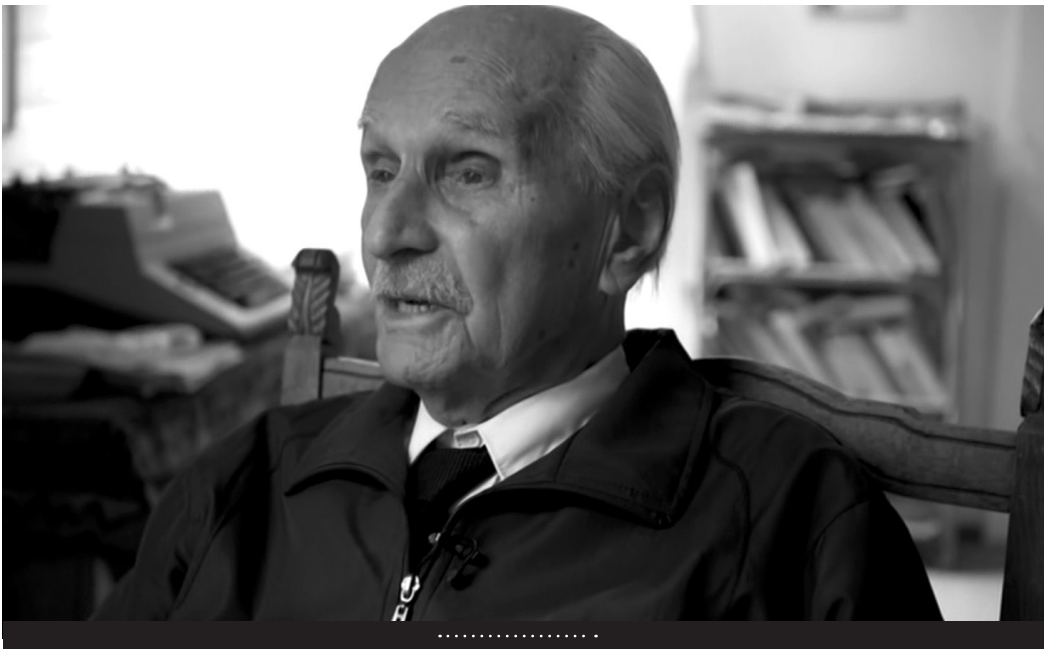
Visszatérve a kérdésedre, ha ismertem szereplőim életrajzát, abban benne lesz a kimerítő válasz.

Dr. Pákh Tibor (a ma 96 éves) jogász a II. világháború után, mint hadifoglyot egy szovjet kényszermunkatáborba hurcoltak (malenkij robot), ahonnan csak sok-sok év után szabadult. 1956 után – lázító hangvételű politikai tanulmányok írásáért – pedig börtönben került, ahol 12 évet húzott le. Azért nem többet, mert 1971-ben „gyógyíthatatlan elmebetegnek” nyilvánították, és a hátralévő büntetését elengedték – miután években át elektrosokknak (körülbelül 150 alkalommal) és inzulin-kómás „kezelésnek” vetették alá. Pákh ugyanis a börtönben – az elítéltek emberi jogainak védelmében – éhségsztrájkot folytatott. Ugyanezt tette másfél évtizeddel később is, 1980 tavaszán a lengyel polgárjogi aktivistákhoz csatlakozva, majd 1981 októberében útlevelének jogtalan elkobzása ellen tiltakozott szintén éhségsztrájkjal. Ekkor beszállították az Országos Ideg- és Elmegyógyintézetbe. A kórházban kényszergyógykezelésben részesítették, és durva, mesterséges táplálást is alkalmaztak nála. Ekkor már nem lehetett eltitkolni az ügyet, és 57 magyar értelmiségi és több nemzetközi szervezet tiltakozott a „kezelés” ellen, s végül Pákh Tibort kiengedték az elmegyógyintézetből (útlevelét persze nem kapta vissza). A hatóságok elmebetegségnek – „politikai téveszmékben jelentkező paranoiának és táplálkozási negatívizmusban

megnyilvánuló skizofréniának” – minősítették Pákh tiltakozásait. A jogsértések folytatódtak, így Pákh Tibor 1982 októberében ismét éhségsztrájkba kezdett. A folytatás a szokásos volt: erőszakos elmegyógyintézetbe hurcolás, elkábítás, lefogás, étel-beletömés stb...

Meglehetősen érdekes, kivételes, cinikus és gyomorforgató történet, ami alapjaiban felzaklatja az embert. Már aki tudott, vagy hallott róla. Felmerül a kérdés: nincs-e mégis igaza a pszichiáterek diagnózisának? Nem nagy ár-e ez egy útlevélért, vagy bizonyos szabadságjogok csorbításáért? Erre a hiteles választ Charles Durand svájci pszichiáter professzor adta meg, aki ittjártakor három napon keresztül többször beszélgetett Pákh Tiborral: „...vizsgálataim során soha nem tapasztaltam nála a paranoid skizofrénia jeleit, de még csak egyfajta tudathasadásos karakterstruktúrát sem. Pákh Tibor egész életében hű maradt a maga elé állított vallási és erkölcsi ideálokhoz...ez készítette az ellenállásra, és ez vezette az éhségsztrájk passzív tiltakozási módjához. Pákh esetében az éhségsztrájkot nem lehet táplálkozási negatívizmusnak, tehát betegségnek tekinteni. Pákh úgy érzi, hogy üldözik – de ez igaz, valóban üldözik. Tapasztalom kellett, hogy ez nem beképzelés, hanem valóság. A három nap során állandóan nyomunkban jártak olyan személyek, akikről fel kellett tételeznem, hogy a rendőrség kötelékébe tartoznak. Pákh Tibor esete kiváló példa arra, amikor egy jogos tiltakozási magatartást elmebetegségnek nyilvánítanak.”

• Rusai László (ma 65 éves hatvani rokkantnyugdíjas), aki a 80-as években Budapestre ment, ahol az ELTE Bölcsészkarán előadásokat hallgatott, és ellenzékiek hatása alá került. A Vox Humana által kiadott *Égtájak* című szamizdat lapban kezdett el publikálni. De vissza kellett térnie Hatvanba, ahol röplapterjesztés – „ruszlik haza” – miatt 1985-ben büntetőeljárás indult ellene izgatás vádjával. Itt szörnyen megverték, és lelki terrornak vetették alá. A procedura annyira megviselte, hogy pszichiátriára kezelésre szorult, és a „szervek” ezt kihasználva egyre inkább eltávolították a budapesti ellenzékiektől. Magányos ellenzékieként folytatta tevékenységét Hatvanban, és 1985-től minden év október 23-a körül zárt osztályra vitték valamilyen kamu indokkal. Őt is sokkolták, és különböző a

pszichére és a tudatra erősen ható gyógyszerekkel kezeltek (például haloperidollal). Róla dr. Veér András mondott kijózanító szavakat: „Helyi hatalmaskodás terhelte az ügyét. Csakhogy az elmeorvosoknak mindig gyanakodniuk kell; különösen akkor, ha a diagnózist a pártbizottság meg a rendőrség sugallja. Rusairól ugyanis kiderült, hogy épelméjű.” De hiába a szakorvosi diagnózis: a bíróság gondnokság alá helyezte, házáat eladták, Hatvanból is kijelentették. Élete pokoljárásá vált: folyamatos kezelésre járt, de leginkább vitték, hol Lipótmezőre, Hidegkútra, Pomázra, Gyöngyösre vagy Visontára. Őt is a nemzetközi tiltakozás szabadította ki egy időre ebből az ördögkerékből. Ma egy vidéki elmeszociális otthon lakója.

• A „politikai pszichiátria” első áldozata maga a pszichiátria, ami az elmebetegségek gyógyítására, nem pedig a betegek végzálására kifejlesztett tudomány. A Kádár-rendszer milyen eszközökkel tartotta sakkban a pszichiátriát?

Az első mondatoddal mélyen egyetérték. A kérdéset ugyanakkor meglehetősen nehéz nekem megválaszolni. De megpróbálom. Minden komolyabb pszichiátriai intézmény vezetését a rendszer számára megbízható személyekkel töltötték be, és egy ideig még az is feltétel volt, hogy a kinevezett vezetőnek a párt tagjának kellett lennie. A többit gondolhatod. Ráadásul anyagilag sem különösebben támogatták a korszerű

Sopsits Árpád:
Az idegek játéka
(Pákh Tibor)

pszichiátriai eljárások bevezetését, ideológiailag is kockázatosnak tűntek az új, az embert a maga „teljességében” vizsgáló eljárások, a nem „tömegember”-t felemelő gondolatok és praxis. Valódi oldódás csak a 80-as években következett be. A másik, hogy nagyon megválogatták, hogy milyen módszereket, terápiákat tolerálnak, valamint erős volt a szovjet pszichiátriai és pszichológiai iskola hatása. De ennek egzaktabb megválaszolása nem az én kompetenciám.

• Mindhárom történeted megrázó, de úgy látom, hogy nálunk a „politikai pszichiátria” mégsem szerveződött rendszerre, nem úgy, mint a Szovjetunióban, ahol az ellenzéki értelmiségiek ellen folyamatosan bevetették. Mi az oka ennek a különbségnek?

„A bűnözés elhajlás az általánosan elfogadott magatartási normáktól és gyakran mentális rendellenesség okozza..., akik a kommunizmus ellenzőiként kezdenek fellépni... az ilyen emberek mentális állapota nem normális.” – nyilatkozta Nyikita Hruscsov főtitkár a Pravdának 1959-ben.

A Verzió Fesztiválon láthattuk Kosztya Proletárszkij elborzasztó kálváriáját 2009-ből. És most, 2021-ben itt van Navalnij esete. Még nem tudjuk hova fut ki az ügy, bár sejthetjük.

De nézzük a különbségeket: egyrészt nálunk azért jóval puhább volt a diktatúra. Kevésbé is lehetett eltitkolni a dolgokat, bár ez ügyben mindent

megtettek, és talán maga az elmeorvosi szakma sem volt ilyen szinten manipulálható és befolyásolható.

• A pszichiátria politikai célú felhasználása tehát korántsem tűnt el mindenütt. Tudunk-e védekezni ez ellen az embertelen gyakorlat ellen?

Nem hinném, hogy a pszichiátria politikai célú felhasználása lezárt fejezet lenne a magyar, vagy akár az egyetemes történelemben. Talán most itthon és Európában *stand by* üzemmódban van. De bármikor felébredhet, elővehető és bevethető. Mély meggyőződésem, hogy nem igen lehet ellene védekezni, főleg, ha a politikai berendezkedés „olyan” vagy még „olyanabb”, netán zsar-noki, ahol a nyilvánosság erősen vagy teljesen korlátozott, ott bármi megtörténhet.

• Az idegek játékában felfedezni vélem játékfilmjeid nyomásztóan zárt élethelyzeteit, ahol a kiszolgáltatott csak élethez szembeszegül az erősebbekkel, az apai, az intézményi, politikai hatalommal, ha más megoldás nincs, akkor fejjel rohanva a falnak. Jól látom, hogy a hőseid sokban hasonlítanak rád?

Nemcsak a játékfilmjeimben nyomásztóak a zárt élethelyzetek, és a kiszolgáltatottság. Azért nem csinálnék ilyen filmeket. Kőkemény részei ezek a mindennapi valóságunknak. És ilyenkor bizony sok minden tűnik „fejjel a falnak” rohanásnak, pedig az sokszor „csak” bátorság és következetesség.

Én talán egy árnyalattal óvatosabb vagyok, mint a „hőseim”, ezért néha szégyellem is magam, de benne van az a történelmi tapasztalat is, hogy ebben a térségben valahogy minden eszme, ideológia és rendszer morálisan elromlik, eltorzul és előbb vagy utóbb felfalja saját gyermekeit. De a legszörnyűbb az benne, hogy közben ártatlanok ezrei, százezrei esnek ennek a folyamatnak áldozatul.

Ugyanakkor mindig akadnak, és remélem, lesznek is – lásd a fentebbieket –, akik szembe mernek menni az elnyomással, és mindenüket, akár saját életüket is kockára teszik. Ez fontos, hogy maradjon valami picit remény, hogy van értelme a kiállásnak, még ha rá is megyünk. Az egy különös tudatállapot, amikor ezt tudjuk is. Lehet, hogy egyszer majd erről fogok filmet csinálni, de az valószínű nem sci-fi lesz. •